

Optimizmus és pesszimizmus.

TÖLTS egy-egy poharat félig pezsgővel, s kínáld meg velük két barátodat. Amelyik örül, hogy váratlanul ily nemes itallal nedvesítheti ajkát, s mosolyogva köszönti rád, az az optimista. A másik pedig, aki morózus arccal fogadja el a poharat és talán szóval is kifejezi bosszúságát, miért nincs tele, az a pesszimista. Két különböző embertípus, akiket lehetetlen közös nevezőre hozni, mert az egyik mindenütt azt veszi észre, ami e világon jó és kellemes, míg a másik a rózsán is a tövist érzi, s miatta nem élvezi a színét és az illatát. Az ember ugyanis olyan lény, aki a dolgokat nemcsak tudomásul veszi, hanem egyúttal kellemesnek vagy kellemetlennek is itéli: mérlegre teszi a vele járó gyönyört és fájdalmat. S ebből a mérlegelésből fakad az a két viselkedés, illetve vélekedés, amit optimizmusnak és pesszimizmusnak szoktunk nevezni. Az optimista azt állítja, hogy a gyönyör serpenyője súlyosabb, többet mutat, mint a fájdalomé, — a pesszimista pedig éppen ellenkezően azt vitatja, hogy a fájdalom serpenyője oly zsúfolt és megrakott az ember életében, hogy játszva billenti föl a gyönyörét, melyben alig itt-ott csillog egy-egy gyönyörtallér. A két vitatkozó azonban sohasem kerül ki az egyéni vélekedés köréből, mert ki tudna e kérdésben tárgyilagosan dönteni!? Hol az a mérleg, melyen a világ összes gyönyöre és fájdalomja megmérhető volna!? Hiszen ezek az élmények a legegényibb lelki jelenségek: két külön minőség, melyekkel szemben csődöt mondanak a számok, mert a gyönyört és a fájdalmat nem lehet latra tenni. Optimizmus és pesszimizmus ennél fogva örökké a lélek hangulatából táplálkoznak, ami azonban nem jelenti azt, hogy az ember nem csinál velük világmagyarázó elméleteket. Sok elmélet születik hangulatból, mikor az ember már előre tudja, mi lesz a végső eredmény, csak azon töri a fejét, hogyan fog oszkodása során ehhez az eredményhez eljutni. A hangulat és az érzelem általában létünk nagy mozgatója, s az egyes történeti korszakoknak éppúgy megvan a hangulatuk, mint az egyéneknek. Nemzetünk történetében például a millenáris évek dicsőségéhez és békés jólétéhez szükségképen hozzátartozott az optimizmus a 30 millió magyar ábrándképével; de ki merné ezt az optimizmust hirdetni ma, mikor világok süllyednek el és vakon megyünk egy ismeretlen jövő útjain előre? A mai időkhöz — mondják — nem a

mosolygó optimizmus, hanem az a heroikus pesszimizmus illik, mely ismeri ugyan a helyzet emberfeletti nehézségeit, de hősi lendülettel mégis megpróbál rajta segíteni. Mert tudja, hogy nincs oly fájdalom, amely örökké tartana. A pesszimizmus alapja maga is múlt hangulat: az ember nem bírja ki állandóan, mert minél nagyobb a lélek szomorúsága, annál biztosabban születik meg benne az öröme- nek óhajta.

Ha az optimizmus és a pesszimizmus ennyire a benső, szubjektív hangulat tükrözése az elmében, nem várhatjuk, hogy optimista legyen az az ember, akit csapás csapás után sujt, viszont nem szokott pesszimista lenni az, akinek jó renden a szénája. Csak az állíthatja, hogy a világ rendje természetszerűen az öröme és boldogságra irányul, aki meg van elégedve a maga sorsával, s csak az elégedetlen és megpróbáltatásokkal látogatott ember mondja a világfolyamatot értelmetlen összevisszaságnak, melyből az ember számára csupa baj és szenvedés fakad. Ha nem így volna, csodálkoznánk rajta. Voltaire *Candide*-jában éppen azzal figurázza ki az optimizmust, hogy hőisével állandóan kellemetlen bajok történnek, s ő ennek ellenére is rendületlen optimista marad. Bizik benne Voltaire, hogy ilyen példa nyomán az optimistát együgyűnek, ha nem rosszabbnak fogjuk tartani, mert aki még *Candide* tapasztalatai után is azt hirdeti, hogy ez a világ a lehető legjobb és benne minden a jó kedvéért történik, hát annak az esze körül valami hiba van.

Az erős emberek, akik bíznak magukban és nem ijednek meg a maguk árnyékától, valamint a nagy eredményeket felmutató korok — rendszeren optimisták. A gyengék és fáradt idegzetűek, akik inkább meghalnak, semhogy bátran szembeszálljanak a veszélyekkel, a pesszimizmushoz vonzódnak.

Az újkor legismertebb optimista világmagyarázata, a Leibnizé, a 17. század végén született meg, mikor az emberi észben való hit a felfedezések, a nagy fizikai törvények meglátásának nyomában töretlen volt. Ez a kor mert és tudott hinni a világ ésszerűségében, s mert az ész uralmát várta minden téren a sok esztelenség után, optimista volt. A pesszimizmus legtöbbet emlegetett formája, Schopenhauer filozófiája, a múlt század első felének lelkeségét fejezi ki. Azért a korét, mikor Európa a francia forradalom és Napoleon korszakának erőfeszítése után fáradtan lemondott arról, hogy ésszerű módon rendezze be az emberi társadalmat, s éppen azt kereste, ami homályos, misztikus, irracionális. Az ész önbizalmának megrendülése kellett hozzá, hogy Schopenhauer elő merjen állni egy olyan tanítással, hogy életünk vak akarat játékszere, mely illúziókon keresztül hajszol bennünket szünet nélkül előre az értelmetlenségek útján.

E két világhangulat azonban nemcsak a filozófiában, hanem a vallási életben is visszatükröződhet. Közismert igazság, hogy a buddhizmus a pesszimista felfogás alapján nézi az életet. „A születés szenvedés, az öregség szenvedés, a betegség szenvedés, a halál szenvedés“, állítja Buddha követője: hogyan lenne tehát igaza a pesszimistának, mikor az élet legegyetemesebb mozzanatai elválaszthatatlanok a szenvedéstől!? Nem szabad azonban elfelejtenünk,

hogy ez a tanítás ott született meg, ahol a klíma és a dús földi vegetáció elálmósította az ember lelkét, s ahol az élet fáradtsága és lustasága miatt inkább az alváshoz, mint az ébrenlétéhez hasonlít. Ha Buddha követői ugyanazzal az életenergiával és szellemi emberiséggel rendelkeznének, mint például a világot optimistábban szemlélő angolok, aligha hódíthatták volna meg az angolok Indiát... Az európai ember még a pesszimizmusban sem tud annyira elmerülni, mint a keleti népek fia, mert előbb-utóbb ráeszmél, hogy az élet harc, amelyben nem csak elpusztulnia, hanem győznie is lehetséges. A székely bölcsesség szerint azért vannak a világon a bajok, hogy az embereknek legyen mit eligazítaniok. Aki ennyire nem adja meg magát a bajnak és a szenvedésnek, az lelkében csak optimista lehet. S Európának egész története folyamán az volt a Kelettel szemben szerencséje, hogy sohasem tudott igazán, lélekkel pesszimizista lenni. Még Schopenhauer is csak elméletben hirdette a pesszimizmust, a gyakorlatban ő volt az élet örömeinek egyik legnagyobb élvezője. Alig hiszem, hogy a mi klímánk alatt, ahol megszoktuk, hogy a létért keményen meg kell dolgoznunk, akadhatott volna olyan hatásos pesszimizista prédikátor, mint Alexandriában Hegesias, aki a hagyomány szerint oly megrázó színekkel tudta hallgatói előtt ecsetelni az emberi élet nyomorúságát és gyötrelmeit, hogy számos tanítványa önkézeivel szakította végét életének. Mi azt mondjuk: sohasem volt még úgy, hogy valahogyan ne lett volna, s ebben a bölcsességben már elég nagy adag optimizmus van elrejtve. De ha ennek a világ legbenső lényegét rossznak és értelmetlennek ítélő ú. n. metafizikai pesszimizmusnak nem kedvező talaj is az európai ember lelke, a praktikus pesszimizmus, illetve optimizmus elől nehéz elzárkóznunk. Akinek emberekkel van dolga, igen sok gyöngeséggel, oktalansággal és gonosszággal találkozik, bár mindenkinek van találkozása az emberi jósnak és áldozatkésztségnek példáival is. Mégis többen vannak a pesszimizisták, ha embertársaikról kell itélniök, mint az optimisták. Ezért van, hogy a rosszat sokkal hamarabb elhisszük valakiről, mint a jót. Az utóbbival szemben szívesen szkeptikusak vagyunk, míg a rosszat, a gonosz pletykát a legtöbb ember igen könnyen hajlandó készpénznek venni, már csak azon az alapon is, hogy „nem zörög a haraszt, ha nem fújja a szél.“ Az egyik persze éppen annyit ér objektív szempontból, mint a másik, hiszen mindkét állásfoglalás pusztán hangulaton, bennünk gyökerező hajlamon alapszik, s nem a tények lelkiismeretes mérlegelésén és vizsgálatán. De senki sem bírhatja rá a pesszimizistát, hogy ne legyen bizalmatlan, vagy indokolatlanul fölényes embertársaival szemben, viszont a szíve szerint emberszerető optimistát a legkeserűbb csalódások sem tudják embergyűlölővé tenni.

Valószínű, hogy ha minden részletében beleláthatnánk a világ-folyamatba és önmagunk látnók annak ésszerűségét, nem alkotnánk többé róla pesszimizista elméleteket. Az ésszerűt, a rendet ugyanis általában jónak tartjuk, s az bánt bennünket, ami ésszerűtlen, s aminek a rendjét, benső törvéyszerűségét nem ismerjük. Amint egy jelenséget megismertünk és beillesztettük világgépünkbe, megszűnik számunkra nyugtalanító volta. A primitív embernél ugyanaz a szerepe a névadásnak: amint nevet adott egy dolognak, az a

hatalmába került, nem kell többé tőle félnie. A tudományban az a pesszimizmus jele, ha eleve lemondunk bizonyos kérdések megoldásáról. Amit tudunk, az mindig érték, csak az értéktelen, amiről a tudatlanság álláspontjára kell helyezkednünk. Mikor a mult század nyolcvanas éveiben egy német fiziológus lemondóan hirdette, hogy az élet rejtélyét soha sem fogja tudományunk megoldani, — Ignoramus et ignorabimus! — ez a kijelentés az akkori tudomány pesszimiztikus hangulatának volt a kifejezője.

Hogy az embernek nem a pesszimizmus az igazi élethangulata, az bizonyítja, hogy valahogyan mindig megkísérli ennek legyőzését, még akkor is, ha ez szinte reménytelennek látszik. Említettem, mily mély pesszimizmus vonul végig a buddhizmuson. De még ez is azt hirdeti, hogy a szenvedésektől van szabadulás, mert az igaz tudás, a valóság helyes ismerete megszabadít bennünket a szenvedésektől és azt a lelki nyugalmat szerezzük meg általa, melyet a buddhista nirvanamnak nevez.

A görög filozófia pedig, európai világnézetünk első formája, egyenesen optimista hajlandóságú. Az igazi valóság a görög ember szemében mindig igazi értéket is jelentett, s csupán a valóság el-lentéte: a látszat és a semmi az értéktelen. Ennek magasabb fokon való megnyilvánulása kétszáz és néhány évvel ezelőtről Leibniz tanítása, aki azt vallotta, hogy ez a világ nem lehet értelmetlen és rossz, mert hiszen a tökéletes jóságú Isten teremtménye. Ha rossz van benne, még az is a jó szolgálatában áll. Ebből az optimizmusból támadt a 18. és 19. század embereinek alapmeggyőződése a haladásról. E nélkül nem hirdethették volna, hogy a világ háborúk, elemi csapások és emberi gonoszságok ellenére is állandóan egy jobb állapot felé halad, s az emberek a jövőben csak boldogabbak lehetnek, mint a multban voltak. A fejlődés gondolata, melyre esküdött a mult század világmagyarázata, maga is valami nagy optimizmus, mert a fejlődés tökéletesedést jelent.

Érthető tehát, ha nálunk egészen jelentéktelen tünet az olyan bölcselkedés, mint Schopenhaueré, aki a keleti buddhizmus pesszimizmusát próbálta meg az európai filozófia fogalmaira átírni. Idegen vendég ez a mi gondolkodásunkban: talán érdekes, mint minden messziről jött idegen, fel is figyelünk rá, mint illik a vendég szavára, különösen ha olyan megejtő ékesszólással beszél, mint Schopenhauer, de nem tanulunk tőle. Ez a filozófia nem az európai léleknek való táplálék.

S hogy Európa sohasem tudott egészen a pesszimizmus karjaiba szédülni, az optimizmusban pedig megőrizte józanságát, annak magyarázatát keresztyénségben kell keresnünk. Ez adja meg kultúránk egységes alapját: rája épül egész élet- és világfelfogásunk még akkor is, ha látszólag ellene fordul valaki. A keresztyénség pedig túl van a pesszimizmus és optimizmus ellentétein, ezért egy magasabb rendű egységben oldja fel ezek ellentéteit. Mikor azt hirdeti, hogy Istenhez való viszonyunkon fordul meg egész sorsunk, akkor jelentéktelenné teszi az optimista és a pesszimizista álláspontot. Bármily romlott az ember és a világ, talán még romlottabb mint a pesszimizista hiszi, szemben áll vele Isten irgalma és kegyelme, mely a legmélyebbről és a legnagyobb szenvedésből is fel tudja emelni,

mert az ő hatalma és jósága nagyobb mindennél. Ezért a keresztyén józanul tud szemébe nézni a szenvedésnek és az örömegek egyaránt: amabban nem esik kétségbe, s emebben nem veszi el a fejét, s nem lesz elbizakodottá. Lelkén nem lehet úrrá a hangulat.

De nem húny szemet az előtt a tény előtt, hogy a hangulat az élet egyik ősi rugója. Hasznosítanunk kell tehát az életünk emelésére, a jobb és szebb világ fölépítésére. S kétségtelen, hogy ebből a szempontból jobb, ha optimisták vagyunk, mint ha átengedjük magunkat a leverő pesszimizmusnak. Az amerikai ember nem ok nélkül neveli gyermekét a mosolygásra: mosollyal több diadalt lehet aratni és kellemesebbé lehet az életet formálni, mint örökös sirámmal.

Nem csoda tehát, ha a világ kezdete óta állandóan él bennünk a vágy, hogy optimisták lehessünk. Bízni akarunk az emberekben, remélni még a reménytelenben is, mert úgy érezzük, hogy e bizakodó reménység nélkül önmagunkba roskadunk és hiú haszontalansággá válik minden erőfeszítésünk. A Jónak és Rossznak, Erénynek és Bűnnek, Istennek és a Sátánnak küzdelmét érezzük a világfolyamatban, s az ember nem lehet ennek a küzdelemnek közömbös szemlélője, hanem színt kell vallania: vagy a Jóság, vagy a Gonoszság mellé kell állania. S akik habozás nélkül hisznek a Jó diadalában és maguk is mámoros örömmel vetik magukat a harcba egy óhajtott jobb világ szolgálatában, azok az optimista lelkek; akik tudnak örvendezni még a megpróbáltatások közepette is, mert látják lelki szemükkal a Rossznak elmúlását és a Jónak diadalmas elközelgetését.

Mennél sötétebbnek és reménytelenebbnek látszik egy történelmi korszak, annál biztosabban kivirágzik benne a léleknek ez a bizakodó, drága, illatos virága, mert ekkor van rá a legnagyobb szükség. Úgy hat ilyenkor az optimizmus, mint tüdőre az oxigén: megeleveníti a bágyadt tagokat és élettől csillogóvá teszi a mármár elhomályosuló szemeket. Optimizmus nélkül nem tudnánk élni és főképpen nem tudnánk erős akarattal cselekedni, a jövőt építeni. Az emberiségnek nagy jötevői azok, akik borús napokban emlékezetünkbe tudják idézni, hogy van derű is, meg hogy a természet rendje szerint a borúra derűnek kell következnie. Ahol legnagyobb a szükség, ott legközelebb van a szabadítás. Ebből az optimista hitből él az emberiség, s nélküle még több keserű tragédiát kellett volna megélnie.

Mély szimbolikus jelentése van ama bibliai történetnek, hogy az Úr kiüzte ugyan a bűnös embert a Paradicsomból, de gondoskodott róla, hogy ne legyen úrrá fölötte a kétségbeesés. Megígérte az elésett Ádámnak, hogy elküldi a Szabadítót, aki helyreállítja majd a békeséget Isten és Ember között. Bízó hit és optimista reménység nélkül elviselhetetlen lenne számunkra az életünket fenyegető sok csapás és szenvedés. Kell az optimizmus, hogy ne ölhessen meg a mélyben való vergődés. Belőle fakad a reménység, az élet kenyerere, mely táplál a jóság diadalának és a jobb jövő eljövételének hitével.

A történelem tanúsága szerint a fölemelkedés korszakait mindig megelőzte a lelkekben az optimizmus kivirágzása. A legoptimistább filozófiai világmagyarázat, a Leibnizé, a harmincéves háború

rémségei nyomán támadt. Mikor a német földön végigszántottak a vallásháborúk seregei, s a német tartományok népe megfogyatkozva, éhínségben vergődve élte napjait, mert földje nem annak termett, aki szántott és vetett, akkor ennek a nagy német elmének volt bátorsága előállni és azt hirdetni, hogy e világi bajok csupán látszólagosak, mert ez a világ benső mivolta szerint a lehető legjobb világ, melyet maga a Rend és a Jóság szólított létre és tart fenn. A szenvedésből örömeknek kell fakadniuk, mert az időleges rendetlenség mögött ott áll az örök harmónia.

Még Voltaire zseniális szatirája sem ölhetette meg Leibniznek ezt a bízó optimizmusát. A destruktív francia nem ronthatta le e konstruktív meggyőződés hatását Európa szellemi életében. Nem, mert ez a világmagyarázat sokkal mélyebbről fakad és sokkal jobban benne gyökerezik az emberi szívben, semhogy maradék nélkül ki lenne téphető onnan. A pesszimizmusra hajló ész kisebb hatalom, semhogy el tudná némítani az optimista szív tiltakozását. Tettek nehezen születhetnének meg az optimizmus bátorsága nélkül. A világot nem a pesszimista Hamletek, hanem a sikerben bízó tettemberek viszik előre. Ha mindig az alkotást megbénító és a kezdeményezést akadályozó pesszimisták tanácsára hajlott volna az emberiség, talán még ma sem repülhetnének a levegőben, sőt talán még Amerika is éppoly messze volna, mint Columbus Kristóf idejében.

Az optimizmus az a bizonyos lépés, amellyel megtoldhatjuk a jövőért küzdő ember kardját, s amely sokszor elérhetővé teszi nekünk az elérhetlent. Higyjél és meg fog változni a világ! Akard, hogy elmuljanak a bajok és csodák fognak történni! Ime a két optimista varázsige, mely előtt leomlanak a szenvedések börtönének falai.

Nem lehet tehát semmi meglepő benne, hogy az emberiségnek több haszna van száz bátor optimistából, mint százezer közömbös, kételkedő, lemondó és mindent bíráló meddő pesszimistából. Persze pesszimistának vagy optimistának éppúgy születik az ember, mint művésznek vagy szatócsnak. De az életben nem tartozik a lehetetlenségek közé, hogy aki művésznek véli magát, az szatócs, és szatócsok néha művésszé vedlenek át. A tapasztalatok néha átfestik az emberi jellemet és lelkiséget. A keserűség és a csalódás feketébbé, az öröm és a sikerek világosabbá teszik a lélek alapszínét. Így változott át a pesszimista Schopenhauer is élete vége felé szinte optimistává. A világ csak addig volt rossz és gyűlöletes előtte, míg nem ismerte őt. Míg a német egyetemek tudni sem akartak róla és könyveinek nem voltak olvasói. Amint azonban hírneve terjedni kezdett és rajongó levelek érkeztek hozzá, melyek tele voltak eszméi dicséretével, jobban élvezte a népszerűséget, mint bárki más. Mohón olvasta mindazt, amit róla írtak. Megkérte a barátait, küldjenek el neki minden róla szóló írást, szívesen megtéríti nekik a portóköltéseket. S mikor 1854-ben Wagner Richard a tanítvány lelkesedésével küldötte meg mesterének a *Nibelung Gyűrűjét*, az öreg filozófus már régen nem volt pesszimista, bár ezt magának sem merte bevallani. Még halála is inkább illett egy optimistához, mint olyan emberhez, aki mindenütt szenvedést keresett. 1860. szeptember 21.-én látszólag a legjobb egészségben ült le reggelizni,

s egy óra mulva még mindig az asztalnál ült, mikor gazdasszonya benyitott hozzája. Csakhogy halva...

A pesszimizmus beteg korok és beteg lelkek hitvallása. A tétlenek, akik ráérnek zsörtölődni, — a betegek, akik ki vannak zárva a cselekvő életből, ezek az igazi pesszimizták. Aki a munka, az alkotás lázában ég, az nem ér rá az ilyesmire. Éppen azért a fiatalok és az öregek kiváltsága a pesszimizmus, érett emberhez jobban vag az optimizmus. A fiatal azért pesszimizta, mert még nem találja önmagát, fáj neki saját benső zürzavara, melynek okát a világban keresi. Az öreg pedig azért haragszik, mert kikopott a világból, s eljárt fölötte az idő. De az okos öreg, aki tudja, hogy ennek így kell lennie, már ezzel túlhaladt a pesszimizmuson.

A tevékeny lélek ideálja nem lehet a Nirvana, csak a zürzavaros, életunt meddőké: a Byron Childe Haroldjáé és a Chateaubriand Renéjéé, akik nem találják helyüket az életben, s ezért egyik helyről és állapotból a másikba menekülnek önmaguk elől. S pesszimizta az önző lélek, aki falat épít maga körül, mert megveti az embereket. A boldogok nem ilyenek: a boldogságnak ki kell áradni másokra. Csak gyűlölni tudok egymagamban, a boldogsághoz velem rokonlelkű emberekre van szükségem. Ez az oka, hogy a pesszimizmus társadalomellenes viselkedés, míg az optimizmus társadalomalkotó és kultúrateremtő mozzanat.

Az ember igazán nagyot csak úgy alkothat, ha él benne hivatásának tudata. Ha látja maga előtt a célt, amiért e világra küldett. Az építő géniusznak szüksége van arra a hitre, hogy a világ és az emberek bármily tökéletlenek, megjavíthatók: e nélkül alkotó hangulatuk és kedvük elcsüggedne. A jövő kockázatát és a szenvedést csak olyan lélek vállalhatja, amelyik bízik a harc győztes befejezésében. Nagy lendítő a hit, mely a halál után sem a megsemmisülést, hanem az örök életet ragyogtatja szemünk elé. Így lehet vállalni a vértanuságot is szívesen, mert ha magunk nem látjuk is a diadal napjának felkelését, embertársainkat közelebb vittük hozzája, s ez a küzdőnek elég. Hősi élet és hősi akarat mindig optimista lélekből fakad. Mert az optimizmus nem a lélek langyos fürdője, amelyben tétlenül ül az ember, miközben gyermeki naivsággal ismételteti, hogy minden úgy van jól, ahogyan van. Így a meddő elmék, a gonoszkodó kritikusok látják az optimizmust. Ők terjesztik azt a tévhitet, hogy optimistának lenni annyi, mint mindenbe belenyugodni. Nagy tévedés! A pesszimizta nyugszik bele mindenbe, mert ő hiszi azt, hogy a világon úgy sem lehet segíteni. Az optimista az, aki látja a világon a bajokat, de azokat nem tartja a világ nélkülözhetetlen járulékaiknak. Nekigyürkőzik tehát, hogy kiirtsa ezeket a világból, — hogy eltüntesse e rút foltokat a lét orcájáról. Ő az, aki a szenvedéstől és büntől bemocskolt emberi arcot az istenorca fényében szeretné látni: van kedve és bátorsága tehát megtisztogatásához.

Minél több ennél fogva a baj, annál nagyobb szükségünk van az optimizmusra. Mert csak a bajok hullanak önként az ölünkbe, a jót magunknak kell az élettől kiverekednünk.